

УДК 94(477.87)(=411.16)"1947/1981"

UDC

DOI: 10.17223/18572685/43/19

ПРОБЛЕМИ ЛЕГАЛЬНОГО ІСНУВАННЯ ІУДЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА ЗАКАРПАТТІ (ПРИКЛАД БЕРЕГІВСЬКОЇ СИНАГОГИ)

В.В. Кічера

Ужгородський національний університет

Україна, Закарпатська обл., м. Ужгород, пл. Народна, 3

E-mail: vkichera@ukr.net

Авторське резюме

На Закарпатті іудеї становили приблизно 10 відсотків населення майже в кожному населеному пункті. Однак, незважаючи на Голокост під час Другої світової війни, з приходом радянської влади існування іудейської громади істотно не покращився. Прикладом може слугувати релігійна громада міста Берегово, яка, незважаючи на адміністративні обмеження, існувала протягом довгого періоду радянської влади. Тому в документальному дослідженні автор намагається вивчити відносини між іудейською релігійною громадою міста Берегове і радянською владою. Автор приходить до висновку про високу вірогідність документів, створених за часів радянської влади на Закарпатті і збережених до наших днів. Більш того, в документах чітко простежується адміністративне втручання радянського керівництва в життя іудейських релігійних громад Закарпаття, що розкрито на прикладі Берегівської синагоги.

Ключові слова: адміністративні обмеження, Берегівська синагога, іудеї, іудейська громада, радянська влада, Голокост.

ПРОБЛЕМЫ ЛЕГАЛЬНОГО СУЩЕСТВОВАНИЯ ИУДЕЙСКОЙ ОБЩИНЫ В УСЛОВИЯХ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ НА ЗАКАРПАТЬЕ (ПРИМЕР БЕРЕГОВСКОЙ СИНАГОГИ)

Виктор Кичера

Ужгородский национальный университет
88000, Украина, Закарпатская обл., г. Ужгород, пл. Народная, 3
E-mail: vkichera@ukr.net

Авторское резюме

В Закарпатье иудеи составляли примерно 10 % населения почти в каждом населенном пункте. Они пережили Холокост во время Второй мировой войны, но с приходом советских властей существование иудейской общины существенно не улучшилось. Примером может служить религиозная община города Берегово, которая, невзирая на административные ограничения, существовала в течение долгого периода советской власти. Поэтому в документальном исследовании автор пытается изучить отношения между иудейской религиозной общиной города Берегово и советской властью. Автор приходит к выводу о высокой достоверности документов, созданных во времена советской власти в Закарпатье и сохранившихся до наших дней. Более того, в документах четко прослеживается административное вмешательство советского руководства в жизнь иудейских религиозных общин Закарпатья, что раскрыто на примере Береговской синагоги.

Ключевые слова: административные ограничения, Береговская синагога, иудеи, иудейская община, советская власть, Холокост.

PROBLEMS OF THE LEGAL EXISTENCE OF THE JEWISH COMMUNITY IN THE CONDITIONS OF SOVIET POWER IN TRANSCARPATHIA (EXAMPLE BY BEREGOVO SYNAGOGUE)

V.V. Kichera

Uzhgorod National University
3 Narodna Sq., Uzhgorod, 88000, Ukraine
E-mail: vkichera@ukr.net

Abstract

In Transcarpathia the Jews constituted about 10 % of the population in almost every village. However, despite the Holocaust during the Second World War with the advent of the Soviet liberators of the existence of the Jewish community has not improved. An example is the religious community of the city of Beregovo, which, despite the administrative constraints exist for a long period of Soviet power. Therefore, in the documentary research, the author tries to explore the relationship between the Jewish religious community of the city of Beregovo ashore and the Soviet authorities. The author concludes that the high reliability of the documents produced and surviving in Soviet times in the Carpathian region. Furthermore, the document clearly traced administrative intervention of the Soviet leadership in the life of the Jewish religious community in Transcarpathia, as disclosed by the example Beregovo synagogue.

Keywords: administrative restrictions, Beregovo synagogue, Jews, Jewish community, Soviet regime, Holocaust.

Жидівське питання мало вивчено на теренах історичного Закарпаття, не кажучи вже про іудаїзм. Необхідно розділяти поняття «іудей» та «жид», так як перший термін стосується конфесійного сповідання іудаїзму, а поняття «жид» вказує на походження, що не завжди могло співпадати з конфесійною приналежністю до іудаїзму¹. Слід також використовувати поняття «жиди», а не «євреї», так як в історично найбільш поширеним на теренах Західної України був перший термін (Книш 1984: 4). Латинська традиція вживання терміну «жид» залишалася поширеною і в досліджуваний період на Закарпатті. Але в запропонованому дослідженні акцент робитиметься на конфесійній складовій. У міжвоєнний період існує небагато інформації про іудеїв на Підкарпатській Русі, зокрема один із нарисів міститься

у «Календарі Благовєсника» за 1938 р. У вищезгаданій публікації їде про священї книги їудєїв – Талмуд. Зокрема, про священї книги написано наступне: «Тора – вода, Талмуд – вино, Гемара – вино ароматизованє». У цьому ж часописі присутнє й подальше роз'ясненнє ролї богослужєбних їудєїських книг. Наприклад, вказувалося: «Коли Бог не може вирїшити питаннє на небесах, він радиться на землі з равинами, а також вночі вивчає талмуд» (Жиды и их Талмуд 1938: 83–85). Самє такі уявленнє про їудєїські священні книги викладенї у часописі греко-католицької конфєсії тих часів. Про жидів Закарпаття загалом їснує дослїдженнє Алли Рейдер, де описано мемуари про переслїдуваннє окремих осіб у рїзні перїоди. Таким спогадом, переважно про табірні часи, є спогад Юлія Рїхтера (Рейдер 2004: 91–95). Невеличка брошурка про жидївську спїльноту в краї також належить Павлу-Робєрту Магочію (Магочій 2005: 3–13). Дослїдженнє спогадів жидїв, котрим вдалося виїхати в перїод пїсля свїтових воєн з території сучасного Закарпаття, належать Іланї Розєн (Rosen 2009: 2–10). Тут мова їде переважно про жидїв – вихїдцїв з Мукачєва.

Справа про Берєгївську синагогу в радянські часи охоплює перїод 1947–1981 рр. Справа нараховує 130 аркушїв. Вона мїститься у додатковому четвертому фондї уповноваженого в справї релїгій при Радї Міністрїв УРСР. До четвертого опису увїйшли документи, якї не були належно впорядкованї в попередні перїоди, проте мїстять вїдносно достовірну документальну їнформацію. Ця мїніколекція дозволяє на мєріалах радянських документїв встановити їсторію спївїснуваннє держави та їудєїських громад, зокрема на прикладї Берєгївської синагоги.

На кожного члена керївного складу їудєїської общини складєно їнформацію з наступними рубриками – прїзвищє, рїк народженнє, мїсце проживаннє, праця, національнїсть, громадянство і судимїсть. За цими ж параметрами подано данї про ревїзїйну комїсію їудєїської общини мїста Берєгово (ДАЗО 1947–1981с: 6).

Радянською державою виданї офїційнї довідки вїд 20 липня 1947 р.: про реєстрацію релїгійної общини (ДАЗО 1947–1981с: 8); керївний склад і ревїзїйну комїсію, з перелїком вїдповїдних осіб (ДАЗО 1947–1981с: 10) та власнє посвідка безпосередньо равину Адлеру Хєскєлу (ДАЗО 1947–1981с: 12). Тобто влада повнїстю контролювала релїгійну спїльноту з часу реєстрації, надаючи дозвїл на заснуваннє. Пїдтвердженнєм тому є анкета, яка власноруч заповнялася равином (ДАЗО 1947–1981с: 13). На аркушах 15–16 подано їнвєнтарний опис синагоги. Цїкаво, що в синагозі мїстилися 12 богослужєбових книг – Талмуд, Мишнаеш, Химиш Торас Мозе, Ихоша, переважно кїнця ХІХ – початку ХХ ст.: львівських, варшавських, мукачївських видань (ДАЗО

1947–1981с: 15). Таким чином, синагога містила всі необхідні книги для здійснення релігійних відправ.

З облікової картки на релігійну громаду зрозуміло, що Берегівська синагога зареєстрована уповноваженим 20 липня 1947 р. у м. Берегово по вул. Сталіна, 7. За іншими даними, синагога збудована з цегли у 1883 р. квадратура приміщення становила 300 м. кв. Юридичний статус синагоги визначався як націоналізована, з договором оренди громадою від міськвиконкому. Окремим пунктом вказано, що споруда не належить до пам'яток архітектури, а найближча зареєстрована синагога знаходиться в Ужгороді, за 65 км. Вказано також, що кантора на постійній основі не існує, як і рабина, котрий здійснює обряд обрізання^{2,3}. Рабина наймає релігійна община. Цікаво, що в графі служителя культу стоїть Адлер Хескель Каганович, 1911 р. народження, в той же час зверху дописано Маркович Зігмунд Мартонович, 1909 р. народження. Під графою дописано, що закінчив 6 класів народної школи і школу талмудистів (ДАЗО 1947–1981с: 1–2). Однак, не зрозуміло, котрої особи стосується остання інформація – Адлер Хескель Каганович чи Зігмунд Маркович Мартонович. Можна припустити, інформація про навчання стосується Адлер Хескель Каганович, бо прізвище Зігмунд Маркович Мартонович дописано пізніше. Насправді дані про освіту в обліковій картці, судячи з автобіографії Зігмунда Марковича, ближчі саме останньому – він згадує про 4-річне навчання в народній школі та пізніше навчання в рабинській школі в Хусті (ДАЗО 1947–1981с: 22). Тобто інформація про релігійну спільноту не завжди відповідала дійсності, принаймні в документах є серйозні суперечності. Інтригу вносить і той факт, що у графі про чисельність вірників в несвяткові дні вказано 40–50 осіб, а на свята – 200–300 (ДАЗО 1947–1981с: 1–2).

Варто наголосити, що дозвіл на створення громади 20 липня 1947 р. був наданий на прохання общини. Під заявою про реєстрацію підписались 21 особа (серед них: Мошкович, Кербер, Якобович, Іцкович, Фукс, Штайнмер, Фрилман, Маркович, Тодрис і ін.) (ДАЗО 1947–1981с: 4). Загалом радянська влада мала досить детальну інформацію про членів іудейської релігійної громади в Берегові. У справі міститься детальна статистична характеристика 21 члена релігійної громади іудеїв м. Берегово. У гендерному співвідношенні це були виключно чоловіки. За класичним розумінням це сприймалося як церковна двадцятка – керівний орган громади (ДАЗО 1947–1981с: 5). З наведених даних можна довідатися не лише прізвища, місце проживання та рік народження, але й громадянство, зайнятість і навіть інформацію про судимість. За цими даними не важко встановити, що станом на 1947 р. середній вік громади становив 35–37 років.

Найстаршим членом громади був Абрагам Штейнберг, 1899 р. народження, а наймолодшим – Адалб Гелбман, що народився у 1925 р. Таким чином, станом на 1947 р., найстаршому представнику громади було 48 років, а наймолодшому – 22. Тобто за віковими даними найбільш активні члени іудейської громади Берегова були відносно молодими (ДАЗО 1947–1981с: 5).

Станом на 1947 р. більшість членів іудейської громади в Берегові були зайняті в сфері обслуговування (табл. 1). Серед виробничих професій згадуються лише три – сапожник (Ігнат Мошкович), столяр (Філеп Юнгер) і робочий (Людвик Тодри). Поряд з цим, невиробнича зайнятість у випадку досліджуваної громади, не завжди була престижною. Серед невиробничих професій були й звичайні – візник (Александр Яковович), «газетяр» (Давид Кербер), офіціант (Нандор Вайс), продавці води (Бурех Адлер, Абрагам Штейнберг) тощо; в той же час, члени громади займали й престижні посади – завідувачі магазинів (Людвик Голлендел, Мартон Лебович, Якоб Маркович), заготівельники (Адальберт Голлендер, Дезидер Фукс), інспектор (Людвик Сабов). Для прикладу, професія заготівельника в СРСР була чи не найважливішою у Міністерстві сільського господарства УРСР, адже окрім часових термінів, коли необхідно купляти від населення переважно сільськогосподарську продукцію, потрібно розбиратись в якості товарів та вміти збувати вторинну сировину в пункти прийому тощо.

Таблиця 1

Трудова зайнятість активної частини представників іудейської громади м. Берегова станом на 1947 р. (ДАЗО 1947–1981с: 5).

Зайнятість №	Загальна кількість	Виробнича сфера	Невиробнича сфера	В т. ч. торгівля
1	21	3	18	17
2	100%	14,3	85,7	81

Після кількох місяців реєстрації релігійної спільноти, виникли проблеми для громади – міська влада повідомленням від 11 жовтня 1947 р. вимагала здійснити ремонт культової споруди протягом року під загрозою заборони проводити відправи релігійних обрядів, хоча вказувалася адреса синагоги як пл. Героїв, але судячи з інших документів мова йшла про ту саму синагогу збудовану 1883 р. Оскільки синагога продовжувала діяти, то навряд чи можна звинувачувати радянську владу в адміністративному тиску на громаду в цей час. Швидше за все, ремонт і справді був нагальним та був проведений в зазначений термін. Проте це можна розцінювати, до певної міри, і як

тиск, позаяк у тексті присутнє попередження про відповідні терміни, протягом яких необхідно провести ремонт.

Цікавим, майже детективним епізодом, був лист-відповідь равина Хаскела Адлера від 18 травня 1950 р., на запит від 15 травня 1950 р., до уповноваженого в справах культів по Закарпатській області М. Распутько, де подано загальні відомості про синагогу, вказано між тим, що він не є равиним вказаної Берегівської синагоги, а лише культовий різник курей у громаді, при цьому згадує, що не закінчував рабинської школи (ДАЗО 1947–1981с: 19). Знаково, що в анкеті Хаскела Адлера під час реєстрації громади, жодним чином не згадано його навчання у школі талмудистів (ДАЗО 1947–1981с: 13).

Причиною того, що в облікову картку було дописано прізвище Зігмунда Мартоновича Марковича як рабина, може слугувати заява Хескел Адлера Кагановича на ім'я уповноваженого в справі релігій при РМ УРСР по Закарпатській області С. Ляміну-Агафонову від 30 травня 1951 р. Тут він пише про те, що фактично не виконував функцію рабина протягом усього часу функціонування громади (тобто протягом 1947–1951 рр.), а займав цю посаду лише формально, насправді основним місцем роботи було «Главутильсьєрсьє» Мукачівської міжокружної контори. При цьому до заяви додано довідку Уповноваженого, котра підтверджує його статус равина станом на 1947 р. (ДАЗО 1947–1981с: 20).

13 липня 1951 р. серед вхідної документації уповноваженого в справах релігій при РМ УРСР по Закарпатській області, був надісланий лист Александра Шварца, голови іудейської громади в м. Берегові. В листі, зокрема, йшлося про те, що Хескель Адлер займав посаду равина до 1 липня 1951 р., після чого равиним було обрано Зігмунда Мартоновича Марковича. Подані також його паспортні дані та адреса. Процедурно він проходив стандартну процедуру реєстрації – подавав автобіографію (ДАЗО 1947–1981с: 22) і отримував офіційну довідку служителя культу від держави (ДАЗО 1947–1981с: 23). Тут же Александром Шварцом вказано, що Хескель Адлер, протягом часу, займаної ним посади, отримував платню, хоч останній в заяві вказує, що не виконував посадові обов'язки (ДАЗО 1947–1981с: 21). Саме тому, пізніше, до облікової картки було дописано дані Зігмунда Мартоновича Марковича, якого обрали равиним лише у 1951 р. Документи непрямо вказують на те, що громада, можливо, існувала формально, регулярно не здійснюючи культових обрядів. Це цілком вірогідно, зважаючи на значне зменшення (подекуди вдвічі) чисельності іудеїв в краї після Голокосту.

Досить неочікуваним був проект рішення за 1951 р. з ініціативи виконкому обласної Ради, за яким синагогу мали передати під об-

ласний архів. Схоже заключєннє про відчужєннє будинку синагоги в м. Берегово по вул. Сталіна, 7, на користь обласного архіву, подає і уповноважений в справах релігійних культів по Закарпатській області (ДАЗО 1947–1981с: 25), проте на обидвох докумєнтах відсутні підписи І. Туряниці та М. Распутька відповідно. Можливо ця ідеє так і залишилася ще одним незавершєним «проектом» радянської влади проти духовності. Судячи з подальших подій це було саме так.

Цікаво, що 25 лютого 1953 р. подана скарга голови релігійної громади Александра Шварца про неприйнятність нового приміщеннє синагоги (ДАЗО 1947–1981с: 27). Але уже 26 лютого 1953 р. громада відмовилася від будинку синагоги по вул. Леніна, 1 через неможливість здійснити там ремонтні роботи, натомість прохаючи надати комунальний будинок по вул. Октябрської Революції, 11, за підписом того ж голови громади Александра Шварца (ДАЗО 1947–1981с: 26). І справді, берегівський виконком, рішенням від 20 квітня 1953 р. передав громаді приміщеннє по вул. Октябрської Революції, 11 (ДАЗО 1947–1981с: 30). Однак, уже рішенням від 12 травня 1953 р. виконком вирішує передати не будову по вул. Октябрської Революції, 11, а приміщеннє під № 6 по тій же вулиці (ДАЗО 1947–1981с: 32). Тобто влада чинила адміністративні перешкоди для іудейської громади, надаючи максимально незручні побутові умови для здійсненнє релігійних обрядів.

Згідно витягу з протоколу Ради в справах релігійних культів від 18 серпня 1958 р., велику синагогу по вул. І. Франка (вміщувала до 1 000 осіб) намагалися закрити і використовувати під культурні цілі, в той же час надати громаді молитовну синагогу по вул. Стаханова, 2 (ДАЗО 1947–1981с: 33, 36). Цікаво, що в заключєнні уповноваженого однією з причин передачі великої синагоги у центрі міста, вказувалася необхідність спорудженнє пам'ятника В. Леніну. Таким чином, замість синагоги і відправи релігійних обрядів мав з'явитись пам'ятник радянському вождю В. Леніну, котрий повинен був стати, очевидно, предметом поклоніннє не лише для іудєїв Берегова, але і для представників інших конфесій.

За перепискою між іудейською общиною і апаратом уповноваженого можна встановити, що лідером общини був Гєлбман Мойзєс Давидович (ДАЗО 1947–1981с: 47). Справка про офіційну державну реєстрацію синагоги по вул. Стаханова, 6 датується лише 15 листопада 1965 р. (ДАЗО 1947–1981с: 68). У цьому ж році Гєлбман Мойзєс Давидович інформував уповноваженого про присутність на святі Пасха 450 віруючих, при цьому синагога вміщувала 350 осіб (ДАЗО 1947–1981с: 72). Тобто, насправді влада не враховувала святкові дні,

а лише повсякденні богослужіння, обмежуючи простір для здійснення релігійних відправ (табл. 2).

Надалі голову громади обирали досить часто, про що свідчать протоколи зборів громади: 1965 р. головою громади обрано Адлер Бурех Самуелович (ДАЗО 1947–1981с: 73), 1969 р. – Браун Ернест Самуїлович (ДАЗО 1947–1981с: 78), 1971 р. – Юнгер Федор Германович (ДАЗО 1947–1981с: 82), 1972 р. – Іцкович Людвиг Ігнатович (ДАЗО 1947–1981с: 85), 1974 р., 1976 р. – Клайн Ігнат Германовича (ДАЗО 1947–1981с: 90, 95), 1978 р. – Вайс Золтан Гершкович (ДАЗО 1947–1981с: 102).

Таблиця 2

Чисельний склад та фінансовий стан іудейської громади в м. Берегово за 1947–1988 рр. (ДАЗО 1947–1981с: 19, 72, 121–122; ДАЗО 1961а: 1; ДАЗО 1980в: 1, 3).

Рік Показник	1947	1961	1965	1977	1980	1988
Чисельність громади, осіб	200–300	350	450	–	35	–
Фінансові надходження, руб.	–	7 140	1 040	593	300	110

У 1960 р. Берегівська синагога не була найприбутковішою, отримавши 7 140 руб. прибутку, порівняно, наприклад, з Хустською – 8 895 та Ужгородською – 560 відповідно. У 1961 р. Берегівська синагога уже стала найприбутковішою, отримавши 1 041 руб. прибутку, порівняно з Хустською – 738 руб. та Ужгородською – 545 руб. (ДАЗО 1961а: 1).

Таким чином, у фондах Державного архіву Закарпатської області міститься окрема справа з історії іудеїв міста Берегово, де документально висвітлено основні етапи існування громади у радянський період. Навіть за складних умов існування культур в умовах УРСР іудейська громада продовжувала функціонувати, розвиватися, незважаючи на адміністративні втручання і контроль з боку радянської влади.

Загалом документи цікаві тим, що свідчать про тотальний адміністративний контроль радянської влади за іудейською громадою та періодичне втручання в її життєдіяльність. Незважаючи на те, що документи створені і збережені радянською владою, вони розкривають адміністративне втручання і контроль влади за іудейською спільнотою на Закарпатті, що можемо спостерігати на прикладі громади Берегівської синагоги.

ПРИМЕЧАНИЯ

Слово «жиди» пішло з латинського «*judaeus*», що в свою чергу походило від гебрейського відповідника «юда», що мало загальне значення «славетний» чи «хвалений». Староєврейською «*Yehudi*» (звідси – Юдея) в грецькій вимові звучало «*Judaïos*» (жид), звідси походить латинська версія лат. *Judaeus*. Термін жид поширений у Східній Галичині значною мірою через літературні норми польської мови – пол. *Żyd*, (нім. *Jude*) (Жид).

Кантор – людина, що веде богослужіння у синагозі, головний співак при такому богослужінні (Кантор).

Равин (від араб. *رَبِّين* рабін, грец. *ραββίνος*; івр. *רַבֵּן* раб; ідиш. *רַב*, – перед власним іменем *הַרַבֵּן*) – в іудаїзмі учене звання, котре означає кваліфікацію в тлумаченні Торы и Талмуда. Присвоюється після отримання іудейської релігійної освіти; дає право очолювати общину, навчати в ієшиві і бути членом релігійного суду (бейт дін). Уникаючи загальних уялень, равин не є священослужителем.

ЛИТЕРАТУРА

ДАЗО 1961а - Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). Ф. Р-1490. уповноважений Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР по Закарпатській області. Оп. 4д. Спр. 49. Відомості про діяльність іудейських об'єднань за 1961 р А. 4.

ДАЗО 1980в - Державний архів Закарпатської області. Ф. Р-1490. уповноважений Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР по Закарпатській області. Оп. 4д. Д. 66. Статистичні звіти міськвиконкомів про діяльність релігійних громад іудейської церкви за 1980. А. 3.

ДАЗО 1947–1981с - Державний архів Закарпатської області. Ф. Р-1490. уповноважений Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР по Закарпатській області. Оп. 4 д. Спр. 100. Документи про реєстрацію іудейської релігійної громади в м Берегово (довідки списки, протоколи) за 1947–1981 рр. Л. 130.

Жид - Жид. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D0%B8%D0%B4> (останній перегляд: 12 жовтня 2015 р.).

Жиди і їх Талмуд 1938 - Жиди і їх Талмуд або чому не люблять жидів? // Календар Благовісника на рік 1938 / Відп. ред. о. С. С. ЧСВВ. Рік 12. С. 83–85.

Кантор - Кантор. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE%D1%80> (останній перегляд: 12 жовтня 2015 р.).

Книш З. 1984 - *Книш З.* «Євреї» чи «жиди». Торонто: Срібна Сурма, 1984. 59 с.

Магочій 2005 - *Магочій П.-Р.* Євреї на Закарпатті. Короткий історичний нарис. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2005. С. 3–13.

Рабин - Рабин. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%B8%D0%BD> (останній перегляд: 12 жовтня 2015 р.).

Рейдер 2004 - *Рейдер А.* Єврейська громада Закарпаття ХХ століття: події, долі, документи / Відп. ред. Анна Рейдер. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2004. 190 с.

Rosen 2009 - *Rosen I.* Exile and Homeland, and Milieu in the Oral Lore of Carpatho-Russian Jews // *Comparative Literature and Culture*. March 2009. Vol. 11, iss. 1. Article 9. P. 2–10.

REFERENCES

State Archives of Transcarpathian region (DAZO). (1961) *Upovnovazheniy Radi u spravakh religiy pri Radi Ministriv URSR po Zakarpats'kiy oblasti. Vidomosti pro diyal'nist' iudeys'kikh ob'ednan'za 1961 r A. 4.* [The Commissioner of the Council for Religious Affairs under the Council of Ministers of the USSR in the Transcarpathian region. Information on the activities of the Jewish organizations for 1961 A. 4] Fund R-1490. List 4d. File 49.

State Archives of Transcarpathian region (DAZO). (1980) *Upovnovazheniy Radi u spravakh religiy pri Radi Ministriv URSR po Zakarpats'kiy oblasti. Statistichni zviti mis'kvikonkomiv pro diyal'nist' religiyних gromad iudeys'koї tserkvi za 1980. A. 3.* [The Commissioner of the Council for Religious Affairs under the Council of Ministers of the USSR in the Transcarpathian region. Statistical reports on the activities of executive committees of the Jewish religious community church for 1980. P. 3]. Fund R-1490. List 4d. File 66.

State Archives of Transcarpathian region (DAZO). (1981) *Upovnovazheniy Radi u spravakh religiy pri Radi Ministriv URSR po Zakarpats'kiy oblasti. Dokumenti pro reestratsiyu iudeys'koї religiyної gromadi v m Beregovo (dovidki spiski, protokoli) za 1947–1981 rr.* [The Commissioner of the Council for Religious Affairs under the Council of Ministers of the USSR in the Transcarpathian region. Documents of the registration of Jewish religious communities in Beregovoy in 1947–1981 (reference lists, protocols). Fund R-1490. List 4 d. File 100.

Uk.wikipedia.org. (n.d.) *Zhid* [Yid]. [Online] Available from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D0%B8%D0%B4> (Accessed: 12th October 2015).

Anon. (1938) *Zhidi i ikh Talmud abo chomu ne lyublyat' zhivid?* [Jews and the Talmud or why they do not like Jews?]. In: S.S. OSBM (ed.) *Kalendar Blagovisnika na rik 1938* [Evangelist Calendar for 1938]. pp. 83-85.

Uk.wikipedia.org. (n.d.) *Kantor*. [Online] Available from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE%D1%80> (Accessed: 12th October 2015).

Knish, Z. (1984) *“Evrei” chi “zhidi”* [“Jews” or “Yids”]. Toronto: Sribna Surma.

Magochiy, P.-R. (2005) *Evrei na Zakarpatti. Korotkiy istorichniy naris* [Jews in Transcarpathia. A brief historical sketch]. Uzhgorod: Vidavnitstvo V. Padyaka. pp. 3-13.

Uk.wikipedia.org. (n.d.) *Rabyn*. [Online] Available from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%BE%D1%80>

org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D0% B1%D0%B8%D0%BD (Accessed: 12th October 2015).

Reyder, A. (ed.) (2004) *Evreys'ka gromada Zakarpattya XX stolittya: podii, doli, dokumenti* [The Jewish community of Transcarpathia in the twentieth century: Events, fate, documents]. Uzhgorod: Vidavnistvo V. Padyaka.

Rosen, I. (2009) Exile and Homeland, and Milieu in the Oral Lore of Carpatho-Russian Jews. *Comparative Literature and Culture*. 11(1). pp. 2-10.

Кичера Виктор Васильевич – кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины Ужгородского национального университета (Ужгород, Украина).

Кічера Віктор Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна).

Kichera Victor – Uzhgorod National University (Uzhgorod, Ukraine).

E-mail: vkichera@ukr.net